

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Lektorálták: Dr. Sasvári László
Készült a Magyarországi Ruszinok Szervezete közreműködésével

KÖRTÁNC FÜZETEK

Hattinger Klebaskó Gábor

MAGYARORSZÁGI RUSZINOK

Budapest

1998

A szerkesztő előszava	3
A ruszinok	3
Történelem	4
Kultúra	8
Irodalom	8
Mai magyarországi ruszin irodalom	12
Etimológia	14
Képzőművészet	15
Festészet	15
Vallás	16
Népmondák, néphit	18
A hazai ruszinság énekkultúrája	18
Az egyház nyelve	19
Utószó	20
Felhasznált irodalom	20

Ebben a füzetben olyan kisebbségről lesz szó, amelyet megemlít a törvény, de nyilván létszáma okán nincs önálló önkormányzata. Történelme a jellegzetes kisebbségi léteit tükrözi. Történelmük során arra pontra érkeztek, amikor ők maguk is újra keresik önmagukat. Így hát az itt következők sok újdonsággal gazdagítják ismereteinket, a köztünk, a velünk együtt élő ruszin honfitársaink történetével, néprajzával, mesevilágával. Hiszen célunk, hogy felretéve mindenfajta előítéletet, keressük meg egymásban a hiteleset, induljunk ki abból: ilyenek is lehetnének. Minden ember, nép, népcsoport, akiket megkülönböztet származása, neveltetése, vallása magában hordozza a közös emberit. A Kárpát-medencében élők egyik csoportját, a 92 ezer négyzetkilométeren lakókat úgy hívjuk: magyarok. A hazát, a nemzetet. És hazánk tagjai mind azok, akik nyelvünket beszélnek, országunkat gazdagítják, e föld született vagy választott gyermekei. Például a ruszinok. E dolgozatban róluk, magunkról beszélünk.

* * *

A RUSZINOK

A magyarországi ruszinok viszonylag egységesebb tömbben a mai Magyarország területének északkeleti részén, azaz Borsod-Abaj-Zemplén megyében élnek. Viszonylag nagyobb számban fellelhetők Budapecsten és környékén, valamint még Szabolcs megyében.

Ez volt az a nemzetiség amelynek a rendszerátváltást megelőző rezsim államhatalma szerint nem volt létjogosultsága Magyarországon, ezért a hazai ruszinok 1991-ig kénytelenek voltak szlovákoknak vallani magukat. Ezzel egy kettős asszimilációs folyamatnak voltak kitéve, a magyarok és a szlovákoknak. Az 1941-es népszámlálás idején a ruszinok (ruthének) több mint félmillió lélekszámban éltek az akkori Magyarországon, mára becslések szerint számuk 6000 fő körül mozog.

Az asszimiláció ellenére a hazai ruszinság több településen (Mucsony, Komlóska) megőrizte nyelvét, kultúráját, néptáncait, népdalait. Mert mélyen vallásos nemzetiség a ruszin, nem fordult el görög katolikus egyházától, vallását ma is gyakorolja, itt-ott anyanyelvén is. Az elmúlt 50 év felmérhetetlen károkat okozott e „kis” nemzetiség körében nem csak Magyarországon, de Közép-kelet-Európa számos országában, ahol ruszinok élnek.

A kárpáti ruszinok egy köztes szláv nép, Európa kellős közepén a Kárpát-medence olvasztó téglájában, a Kárpátok hegyláncainak északi és déli lejtőin. Hazájuk, mely Kárpátaljai Rusz néven vált ismertté a keresztúton terül el, ahol Ukrajna, Lengyelország és Szlovákia határai találkoznak. Magyarországon és a fent említett országokon kívül Európában még kisebb számban élnek ruszinok Romániában, Jugoszláviában, Horvátországban, Csehországban és Németországban.

Közigazgatásilag elkülönült területtel ezen országok egyikében sem rendelkeznek, így Kanadában és az USA-ban sem, ahol számuk mintegy 600 ezer fő, Ausztráliában pedig 15 ezerre becsülik a számukat.

A kurdokhoz hasonló politikai helyzetüknél fogva (nincs államuk) egymás közötti kapcsolataikat főleg a ruszin kultúra ápolása, annak átörökítése, ezek különböző fesztiválokban való bemutatása révén tartják. Főleg politikai jellegű az 1991 óta kétévente megrendezésre kerülő Ruszinok Világkongresszusa (RVK). Az első 1991-ben Szlovákiában, a második 1993-ban Lengyelországban, a harmadik 1995-ben Jugoszláviában, és a negyedik 1997-ben Magyarországon került megrendezésre. Az RVK-nak választott vezetői vannak, akiket az adott ország szervezetei delegálnak, majd a kongresszus választja meg őket.

A hazai ruszinság önszerveződése 1991-ben Komlóskán kezdődött, ahol is létrehozták a Magyarországi Ruszinok Szervezetét. A szervezet elsődleges célja volt elismertetni (taxálatni) a ruszinokat. Ezután került sor az érdemi munkára, melynek ma már igen látványos eredményei vannak, mégpedig: a kétnyelvű ruszin-magyar, kéthetente megjelenő Ruszinszkij Zsvyot című folyóirat, a ruszin nyelvet oktató általános iskola Mucsonyban, a Magyarországi Ruszin Tudományos Intézet Budapecsten, a Magyarországi Andy Warhol Művészeti Társaság Budapecsten, a Drany

MD 66. 436

1958

(Holló) Néptánc Egyesület Budapest, a Ruszin Tanszék a nyíregyházi Tanárképző Főiskolán, havonta egyszer ruszin nyelvű adás a Rondó című nemzeti népműsorban az MTV-ben, ruszin televíziós magazin műsor a Zemplén TV-ben hetente Sátoraljaiújhelyen, a Magyar Rádióban minden héten kedden ruszin nyelvű adás Budapestről, a MARUSZE kiadója működése óta több irodalmi és tudományos könyvet jelentetett meg, több népdal kórus működik Mucsonyban és Komlóskán, ahol az elsőben ruszin múzeum, a másik településen pedig tájház áll az érdeklődők rendelkezésére. Persze van még feladat a jövőt illetően, hiszen meg kell oldani az óvodák, gimnázium bevezetését.

Mindezek alapján, megfélelni a felkérésnek, hogy megíródjon a hazai ruszinság történelme, kultúrája, etimológiája, vallása, nem könnyű, de önmagának is tartozom azzal, hogy ez a mű mielőbb olvashatóvá váljon az érdeklődők számára. Bízom benne, hogy olyan szeretettel forgatja a tisztelt olvasó ezt a könyvet, amilyen szeretettel írtam erről a hányatott sorsú nemzetiségről. A szerző

A TÖRTÉNELEM

E történelmi áttekintés során igyekszem valamilyen kronológiai sorrendben, röviden vázolni a ruszinok történetét. A cél a magyarországi ruszinság bemutatása, ami nem lehetséges anélkül, hogy ne mutassam be a környező országok ruszinságának történelmét, hiszen a régi időkben a ruszinság egy államban élt, Magyarország határain belül.

Több történész még a mai napig is élénk vitát folytat a ruszinok eredetéről. Vannak, akik úgy gondolják, hogy a ruszinok már Krisztus előtt is a Kárpátokban éltek és vannak, akik azt állítják, hogy a ruszinok ősei a fehér-horvátoknak nevezett szláv törzsek, akikről az első feljegyzések a VI-VII. századra tehetők. Mások pedig azt állítják, hogy a ruszinok a magyarokkal együtt jöttek be a Kárpátok medencéjébe. A vita – gondolom – még sokáig eltart, azonban egy bizonyos, hogy a ruszinok őslakosai a Kárpátoknak, egy köztes szláv nép, mely a mai napig európai és hosszú évszázadokon keresztül egy hazában élt békességben a magyarokkal.

Néhány kiragadott példa, mely a ruszinság eredetével foglalkozik, még a kronológiai sorrend előtt:

Konstantin görög császár 950-ben azt írta, hogy lemkek és bolykok lakják a Bobinoju-hegy túlfelátát, azt a vidéket, amit 610 körül hagytak el a horvátok. Érdekes az a történet is, miszerint a legnagyobb szláv népcsalád egy germán törzstől kapta a nevét. A ruszin szó eredeti jelentése ugyanis „északi germán”-t, „skandináv”-ot jelent. A VIII. században, amikor a keleti szlávok ősei a történelem korszakába léptek, nem volt se közös nevük, sem közigazgatásilag megszervezett államuk. Állandó volt a viszály törzseik, falvaik között. A legrégebbi irat erről a Nesztor-krónika (1000) mely szerint az Iljmen-tó környékén élő szláv törzsek megunták a sok viszálykodást, egyesültek és a tengeren túli Ruotsi (Ruszi) nevű skandináviai törzstől kértek segítséget: „Földünk nagy és gazdag, de nincs rajta rend. Jertek uralkodjatok rajtunk és kormányozzatok bennünket.” Ez a kicsiny törzs, mely Svédország nyugati részén Uppland, Södermandland és Östergötland területén lakott, elfogadta a meghívást és először az Iljmen-tó környékét szállta meg, majd a Dnyeper mentét is és Kiev központtal megszervezte az államot közigazgatásilag. A Ruotsiak vezetője Rusik volt. Az általa megszállt terület a „ruotsiak földje”, azaz Ruszka Zemlja, röviden a Ruszi nevet kapta. A „megszállók” két évtized múltán annyira beleolvadtak a szláv többségbe, hogy semmi nyomot nem hagytak maguk után. Ünökük már tiszta szlávok. A közigazgatásilag megszervezett területnek Ruszi lett a neve (Kievszka Rusz) lakosai pedig származásukra való tekintet nélkül a ruszin, ruszkij nevet kapták. A 912. évi szerződés, melyet Oleg kиеvi fejedelem kötött a görögökkel, a fejedelemség lakosait már ruszinoknak nevezi. A XII. századig csak a kиеvi fejedelemségnek volt Ruszi a neve, de ettől kezdve lassan a többi fejedelemség is átvette az elnevezést. [A világtörténelemben mindez nem egyedülálló, hiszen a franciák a frankoktól (germán), a poroszok a prusoktól (szláv), Lombardia a longobárdoktól, a bolgárok egy kihalt bolgár nevű török nép nevét vették föl]

A XIII. században a tatárok elpusztították Kievet. Így alakult meg délen a holics-velhíniai, északon a vladimiri, illetve a moszkvai fejedelemség. Az előző a kиеvi jogutódjának tartotta magát,

de mert jóval kisebb volt annál, így „Mala Ruszi”-nak nevezték el. Közben a moszkvai megerősödött, s azért, hogy megkülönböztessék a kis-oroszoktól, elnevezték Nagy-Oroszországnak. Ezt az elnevezést aztán átvette a keleti szláv irodalom és a világ is.

A magyar oklevelek a XVIII. század végéig csak a kиеvi illetve a holics-velhíniai fejedelemség lakosait hívja oroszoknak, a moszkvai fejedelemség lakóinak neve muszka, moszkovita. 1667-ben Kis-Oroszország nagyobbik része Nagy-Oroszországhoz került, majd néhány évszázad elteltével, hogy megkülönböztessék magukat a moszkovitáktól, felvették az ukrán nevet, ami „szélen lévő” jelent. Ezek után csak a holicsi és a Magyarországon élő kis-oroszok maradtak ruszinok.

Mivel az ukránizmus a XIX. században Gácsországban (Galícia) is tért hódított, így a holicsi ruszinok is elvetették a ruszin nevet. A XX. századra már csak Magyarországon a kárpátaljaiak nevezték magukat ruszinoknak. Latinul és magyarul ruthéneknek. Számolnunk kell azzal, hogy a ruszin terminus történelmileg összefogja több nemzetiség gyökereit. Például a galíciai-velhíniai lakosságot a magyarok oroszoknak nevezték, az Osztrák-Magyar Monarchia idején pedig már ruszinoknak nevezték őket. A későbbi történelem folyamán a Habsburg-dinasztia befolyásával oroszokból ruszinok, majd az I. világháború befejeztével ruszinokból ukránok lettek, mely tendencia a mai napig tart.

Érdekes az a feltételezés is, hogy a magyarok bejövetelükkel ketté vágták a horvátok területét. A megszállt terület a Duna-Tisza vidéke, melyet a Kárpátok vesznek körül. A magyar életmódra jellemző volt a sík vidék, ezért választották ezt a területet. Így történt, hogy a fehér-horvátok (nemes-horvátok) megmaradtak a Kárpátok délnyugati lejtőin. A magyaroktól nyugatra szintén horvát törzsek éltek. A magyarság magával hozott szlávismerete, s a velük való együttélése okozta azt, hogy a keleti fehér-horvátokat ruszinoknak, oroszoknak nevezte el. A tényeken alapuló történelmi adatokat vizsgálva megállapíthatjuk: a keleti ruszinságból oroszok lettek Oroszország területén, ukránok az ukránok területén, fehéroroszok fehérorosz területén, és csak a fehér-horvátok, akik elfogadták a ruszin nevet, maradtak ruszinok, még akkor is, ha tudják valódi nevüket. Mind ez vélegessé a Saint-Germain-i egyezmény aláírásától kezdve lett (1919. szeptember 10.), ahol is államuk megalapításával a Podkarpatszka Rusz (Ruthenia) államnevet kapták. (6 hónapig állt fenn!)

E rövid bár érdekes kitérő után térjünk vissza a megígért kronológiához. A közhiedelem szerint Cirill és Metód bizánci görög misszionáriusok Dél-Morvaország felé tartva 862-ben elviszik a kereszténységet a Kárpátoktól délre élő ruszinoknak, akik fel is veszik azt. 896-ban magyar törzsek kelnek át a Kárpátokon és 903-ig tartó harccal legyőzik Laborc szláv fejedelmet Ungvárnál. Cirill és Metód létrehozják a przemysli egyházmegyét a IX. században és így a Lemko területre is elkerül a kereszténység. (A mai Lengyelország déli része és Szlovákia észak-keleti vidékei.)

992-ben a galíciai kиеvi-rusz terjeszkedni kezd nyugat felé, a lemkek keleti vidékeire kacsingat. A Magyar Királyság az 1030-as és az 1050-es években kiterjeszti fennhatóságát a Kárpátoktól délre fekvő ruszin lakta területekre. Az 1340-es években Galícia és a keleti Lemko körzet beleolvad a Lengyel Királyságba. 1396-ban a podóliai Koriatovics Tódor fejedelem letelepszik Munkácsra, és megalapítja az ortodox Szent Miklós kolostort a Szerzetes-dombon. 1440 körül a ruszinok első püspökei kormányozni kezdenek Munkácsra.

A breszti-unió 1595-ben létrehozza az unitus egyházat Lengyelországban, beleértve a Lemko körzetét is. Az ungvári-unió 1646-ban létrehozza az unitus egyházat Magyarországon, beleértve a Kárpátaljai Ruszt és az eperjesi körzetét is. 1692-ben a przemysli ortodox egyházmegye csatlakozik a Rómával létrejött egyházi unióhoz. Joseph de Camillis püspök 1698-1699-ben megjelenteti a kárpáti ruszinoknak szánt első nyomtatott könyvet, az ABC-s könyvet (Bukvar) és a katekizmust (Katyizisz). 1703-1711 a ruszinok csatlakoznak II. Rákóczi Ferenc magyar fejedelem, Munkács urának sikertelen szabadságharcához a Habsburg uralom ellen. Ekkor válik nyilvánvalóvá a ruszinok elkötelezettsége Rákóczi és a magyarság iránt. Ezt a hűséget Rákóczi azzal ismeri el, hogy a ruszinokat „Gens fidelissima”-nak, azaz „legkedvesebb népem”-nek nevezi, amire a ruszin nép a maga bátorságával, vezére iránti szeretetével rá is szolgál.

Máramaros megye utolsó ortodox püspöke 1737-ben meghal és a Kárpátaljai Rusz eddig fennmaradó ortodox egyházközségei csatlakoznak a Rómával kötött unióhoz. 1745-ben a ruszinok Bácskában (Vajdaság) költöznek és Orosz (vagy másként Bács) Keresztúron (Ruszki Krsztur) telepsznek le.

1771-ben létrehozzák az önálló munkácsi görög katolikus egyházmegyét, melynek székhelyét 1780-ban áthelyezik Ungvárra. A Habsburg birodalom 1772-ben elcsatolja Galíciát a Lemko területtel együtt Lengyelországtól.

1777-ben görög katolikus egyházmegye jön létre a horvátországi Kőrösön.

1778-ban Ungváron görög katolikus teológiai szemináriumot nyitnak Bacsinszky András püspök „aranykora” idején.

1818-ban létrejön az eperjesi (Prešov) görög katolikus egyházmegye.

Lucskaj Mihály 1830-ban kiadja az első ruszin nyelvtan könyvet.

1847-ben Alexander Duchnovics kiadja az első ruszin nyelven írt iskolai tankönyvet.

Az 1848-as szabadságharc idején eltörlik a jobbágyságot a ruszinok és a Habsburg birodalom más népei között.

1848-50-ben létrehozzák az ungvári katonai körzetet, amit főként ruszin személyzet igazgat.

1850-ben megalakul az első ruszin kulturális egyesület, melynek vezetője Alexander Duchnovics.

1867-ben megjelenik az első, a szülőházában kiadott kárpáti ruszin újság Ungváron Szvit címmel.

1872-ben elkezdődik a ruszinság területeit átszelő vasútvonalak építése. Ungvár ezzel összekapcsolódik Magyarország többi részével. A lupkovi-hágót pedig keresztezi a Budapest-Lemberg vonal. Az 1880-as években megkezdődik a tömeges kivándorlás az Egyesült Államokba. Ez a folyamat az I. világháborúig tart. „Vissza az ortodoxiához” jelszóval 1891-ben a minneapolisi Tóth Elek atya görög katolikus gyülekezetével csatlakozik az orosz ortodox egyházhoz. Az Egyesült Államokban 1892-ben megalakul az egyik legrégebbi Görög Katolikus Szövetség és lapja az „Amerikanszkyj ruszky viesznik”. 1897-ben megnyílik Nowy Sacz-ban a lemko ruszinok első intézete, a Ruszin Kollégium (Ruszka Bursa).

A vajdasági ruszinok 1904-ben kiadják Kosztelnik Gábor ruszin nyelvű költeményeit, 1911-ben a lemko ruszinság első újságát a „Lemko”-t.

Az 1914 augusztusában kitört I. világháborúban a cári csapatok októberben elfoglalják a Lemko körzetet. 1914-15-ben az osztrák hatóságok szinte az egész lemko-ruszin értelmiséget a Graz közeli Talerhof koncentrációs táborba deportálják.

A Vatikán 1916-ban külön adminisztrációt hoz létre a Magyar Királyságból elszármazott görög katolikusok számára az Egyesült Államokban.

1917 májusában New York Cityben megalakul a Liga Kárpát-Oroszország Felszabadításáért. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918. november 31-én összeomlik, a Magyar Királyság köztársaság alakul. Novemberől az elkövetkezendő három hónapban, több nemzeti tanács alakul Podkarpatszka Rusz területén, amelyek csatlakozásra szólítják a lakosságot Magyarországhoz, Oroszországhoz, Csehszlovákiához, vagy Ukrajnához. November 12-én a Magyar Ruszinok Amerikai Nemzeti Tanácsa csatlakozásra szólítja fel a ruszinokat Csehszlovákiához. November 24-én a vajdasági ruszinok csatlakoznak a szerb-horvát-szlovén, azaz a Jugoszláv Királysághoz. Még ez év december 5-én kikiáltják a Lemko-Ruszin Köztársaságot Florynkában, melynek vezetője Jaroslav Kacsmarscik. A köztársaság 1920 márciusáig működik. December 21-én a Magyar Köztársaság munkácsi székhellyel létrehozza a Ruszka Krájinának nevezett autonóm területet, melynek vezetője Szabó Orest. 1919. május 8-án az ungvári Központi Ruszin Nemzeti Tanács úgy szavaz, hogy a ruszin földet Csehszlovákiával kell egyesíteni. 1919. július 2-án Ruszin Nemzeti Művelődési Társaság alakul, mely a vajdasági ruszinok első kulturális szervezete. 1919. szeptember 10-én a St. Germain-i Egyezmény elismeri a Kárpátoktól délre élő ruszinok csatlakozását Csehszlovákiához, a „legszélesebb körű autonómia” garantálása mellett. 1919 októberében megalakul a ruszin tanulmányok első egyetemi tanszéke, a Budapesti Egyetem Ruszin Nyelvi és Irodalmi Tanszéke. 1920-ban kinevezik a Podkarpatszka Rusz első kormányzójává Gregorij Zsotkovicsot, aki amerikai ruszin. 1923-ban Kosztelnik Gábor kiadja a bácskai (vajdasági) ruszin nyelv nyelvtanát. Még ez évben az Egyesült Államokban létrehozzák Pittsburghban a Rutén Görög Katolikus Exarchátust. 1924-ben megjelenik az első vajdasági ruszin, újság a Ruszky Noviny (Újvidék). 1929 januárjában Winnipegben (Monitoban) megalakul Kanada és az Egyesült Államok első Lemko Szövetsége. Az 1929 februárjában a Cum Dato Fuerit című, a cölibátussal és az egyházi tulajdonnal foglalkozó vatikáni rendelet nagy felzúdulást kelt az Egyesült Államokban élő

görög/bizánci katolikusok körében. 1931-ben a Csehszlovákiában létrehozott Munkács-Eperjes egyházmegyét a szerbiai Ortodox Egyház fennhatósága alá helyezik. 1933-ban Lengyelországban megalakul a lemko első állampolgári szervezete, a Lemko Szövetség. 1934-ben a lemko körzetben élő görög katolikusok számára létrehozzák a Lemko Apostoli Adminisztrációt, Metodij Trochanovszkij kiadja az első lemko-ruszin elemi iskolai tankönyvet. 1938. szeptember 19-én megalakul az amerikai Kárpáti-Ruszin Ortodox Görög Katolikus Egyház, Johnstowni Püspökség néven. Október 11-én létrejön a Podkarpatszka Rusz (Kárpátalja Rusz) első autonóm kormány Bródy András vezetésével. Október 26-án Volosin Ágoston vezetésével pedig a második autonóm kárpátaljai kormány és novemberben a tartományt átkeresztelik Kárpát-Ukrajna névre.

1939. március 15-én Kárpát-Ukrajna kinyilvánítja függetlenségét. A két világháború közötti politikájának megfelelően Magyarország Kárpátalját visszacsatolja, így vissza áll az ősi egység. Ungváron 1941-ben megalapítják a ruszinság első tudományos szervezetét, a Kárpátaljai Tudományos Társaságot. (A Magyarországi Ruszin Tudományos Intézet ennek a társaságnak az utódjaként működik.)

1944 áprilisától májusig több mint százezer zsidót deportálnak Podkarpatszka Rusz (Kárpátaljai Rusz) területéről a náci Németország haláltáborába. November 26-án a szovjet hadsereg pedig kiűzi a németeket és a magyarokat a Kárpátaljai Rusz területéről. Még azon a napon a Munkácson összeülő Nemzeti Tanács a Kárpátaljai Ruszt csatlakozásra szólítja fel a Szovjetunióhoz, decemberben pedig a munkácsi Ortodox Egyházmegyét befogadják az orosz Ortodox Egyház fennhatósága alá (moszkvai patriarchátus). 1945 márciusában az eperjesi (Prešov, Szlovákia) körzetben élő ruszinok politikai érdekeinek képviselésére létrehozzák az Ukrán Nemzeti Tanácsot, egy olyan területen, ahol ukránok sohasem éltek.

Szomorú esemény következik be a ruszinok életében 1945. június 29-én. Csehszlovákia átadja Podkarpatszka Ruszt (Kárpátaljai Ruszt) a Szovjetuniónak. Csehszlovákia államfője ekkor Beneš.

1945-46-ban részben kényszerből, közel 150 000 lemko ruszin és 12 000 Eperjes (Prešov) környéki ruszin települ át a Szovjetunióba.

1947 áprilisában és májusában a Visztula Akció (Lengyelország) során közel 35 000 lemko ruszint telepítenek át erőszakkal nyugat és észak Lengyelországba. Ezt az akciót először 1997-ben ítélte el a Ruszinok IV. Világkongresszusa Budapesten és Nyilatkozatában kérte a lengyel kormánytól a lemko ruszinság jogainak helyreállítását Lengyelországban.

1949. augusztus 28-án a szovjet hatóságok felszámolják a görög katolikus egyházat Podkarpatszka Rusz területén. Hasonló eseményre kerül sor 1950. április 28-án Eperjesen (Prešov), ahol az egyházzsinat felszámolja a görög katolikus egyházat Csehszlovákiában.

1952-ben a Szlovák Kommunista Párt határozatával az eperjesi körzetben megvalósítják az ukrán nemzetiségi politikát és létrehozzák az Ukrán Dolgozók Kulturális Egyesületét. 1956-ban Lengyelországban is megalakul az Ukrán Társadalmi-Kulturális Egyesület, mely az egyetlen legális szervezetté válik, melyben a lemko ruszinok ápolhatják örökségüket.

1968. júniusában, 19 év elteltével Csehszlovákiában helyreállították a görög katolikus egyházat. A többi ruszin intézmény újjáállítására történő kísérletnek véget vetett a Szovjetunió augusztus 21-i inváziója.

1974-ben a vajdasági tartomány széleskörű autonómiát kap Jugoszlávián belül. A ruszinokat elismerik mint a tartomány öt hivatalos nemzetiségének egyikét.

Az Egyesült Államokban 1978-ban Kárpáti Ruszin Kutatási Központot (Carpatho-Rusyn Research Center) alapítanak. 1983-ban Czornában (Lengyelország) megtartják az első lemko ruszin kulturális ünnepet, a Vatrát (Táborút). Ezidőtájt jön létre a Minesotai Ruszin Szövetség (USA). 1989. áprilisában létrehozzák a Lemko Szövetséget Lengyelországban a lemko-ruszinok számára. Szeptemberben helyreállítják a görög katolikus egyház legális státuszát Kárpátalján. November 17-én Csehszlovákiában véget ér a kommunista uralom. Egy hét múlva az eperjesi (Prešov) körzetben élő ruszinok „Kezdeményező csoport”-ot hoznak létre a politikai és kulturális változások érdekében.

1990 februárjában megalakul a Kárpáti Ruszinok Társasága a Podkarpatszka Rusz (Kárpátalja Rusz) területén élő ruszinság számára. Márciusban a szlovákiai ruszinok megalakítják a Ruszin

Újjászületési Társaságot. Októberben a Cseh Köztársaságban megalakul a Kárpátaljai Rusz Barátainak Társasága.

1991 márciusában a szlovákiai Mezőlaborcon megtartják a Ruszinok I. Világkongresszusát. Május 3-án Komlóskán, (Magyarország) megalakítják a Magyarországi Ruszinok Szervezetét, a Magyarországon élő ruszinok politikai, kulturális és érdekvédelmére. December 1-jén megerősítik Ukrajna függetlenségét. Kárpátalja lakosságának több mint 78 százaléka a terület önállósága mellett teszi le a voksát, amit az Ukrán Kormány a mai napig sem vesz tudomásul, megsértve ezzel az alapvető emberi jogokat.

1992 novemberében már a magyarországi ruszinok képviselőivel együtt a szlovákiai *Bardejovban* (Bártfafürdő) megtartják az első Ruszin Nyelvi Kongresszust. 1993 januárjában a szlovákiai Eperjesen (Prešov) megalakul a *Ruszin Nyelv és Kultúra Intézete*. Május 22–23-án *Krynycában* (Lengyelország) megtartják a Ruszinok II. Világkongresszusát. Májusban a *magyar-ukrán alapszövevény* aláírásának reakciója, hogy Ungváron megalakítják az autonóm *Podkarpatszka Rusz Ideiglenes Kormányát*. 1994. áprilisától a magyarországi ruszinok kiadják a kétnyelvű ruszin-magyar újságukat, a *Rusinszkij Zsvyotot* (Ruszin Élet).

1995 januárjában Pozsonyban kormányzati, állami és akadémiai tisztségviselők jelenlétében hivatalossá nyilvánítják a ruszin irodalmi nyelvet Szlovákia számára. Január 17-én megalakul a Magyarországi *Andy Warhol* Társaság Budapesten, melynek tagjai nem csak ruszin származásúak, és a művészetek minden ágát egybegyűjti. Májusban *Ruszi Keresztúrbán* (Oroszkeresztúr) *Jugoszláviában* megtartják a Ruszinok III. Világkongresszusát annak ellenére, hogy az országban háborús állapotok uralkodnak.

1996. május 7-én Magyarországon létrejön a Magyarországi Ruszin Tudományos Intézet budapesti székhellyel. Október 30-án a magyarországi ruszinok a budapesti Broadway étteremben (Nagymező utcában) először rendezik meg a *Ruszin Irodalom Napját*, és ezt a napot kiáltják ki a ruszin irodalom napjává, amit évről-évre kívánnak megrendezni.

1997. május 29-től június 1-jéig ülésezett *Budapesten* a Ruszinok IV. Világkongresszusa. A kongresszusok megrendezése óta először vettek részt rajta *21 ország* ruszin képviselői.

KULTÚRA

– *Irodalom* – A ruszinok a nyugati szláv (lengyel, szlovák), magyar és román szomszédaitól eltérően cirill betűvel írnak. Mint ahogy arról már a történelmi részben említést tettünk, a ruszin terminus több száz nemzeti jelöl, ezért ez valamilyen szinten a kelethez köti őket, így többek között a cirill betű használata illetve nevük utal a keleti szláv kapcsolataikra. Amikor a XVII. században a ruszinok könyveket kezdtek kiadni, ezek vagy a beszélt ruszin világi nyelven, vagy egyházi szláv nyelven íródtak, azon a liturgiai nyelven, melyet a keleti szlávok, illetve a délszlávok is használtak. A XIX. és a XX. században a ruszin írók továbbra is a ruszin köznyelvet használták, ugyanakkor többen irodalmi nyelvként kezdték használni az orosz is.

Az 1989-es fordulat óta ruszin nemzeti újjászületés kezdődött mindazon országokban, ahol ruszinok élnek. Mindez magával hozta a nyelv kodifikálásának lehetőségét és egy új irányzatú irodalmi elit létrejöttét. A ruszinoknak saját irodalmi hagyományaik vannak, amelyek a XVIII. századig nyúlnak vissza. Függetlenül attól, hogy melyik nyelven írtak, az írók alkotásai a ruszin élet lényegét és népük szellemiségét testesítették meg. Az egyik legkedveltebb téma a Kárpátok hegyeinek fensége s a szépsége iránti szeretet. Magukat a ruszinokat istenfő, sztoikus népként festik le, kiknek látszólag az a sorsuk, hogy olyan természeti erők és kormányok irányítsák őket, amelyek fölött az egyénnek nem igen van hatalma.

A magyar-ruszin (*uhro-rusz*) irodalmat négy periódusra oszthatjuk:

I. Az egyházi szláv periódust a munkácsi szerzetesház 1360-ban kezdődő működésétől számítjuk.

Sajnos ebből az időszakból kevés munka maradt ránk. Jellemző a megmaradt irodalmi alkotásokra az erős egyházi hatás. A megőrzött munkák kézirat formájában ismertek. Ezek közé tartoznak: „Szkotárszkoe evanhelije” (1588-ból), „Dogmatika” (1598-ból), „Huklivszkaja letopisz” (1660-ból), „Bohoszlovije pope Mitra” (1778-ból),

„Polemicseszkoe szocsinyenyie protyiv katolikov i uniátov” (1701-ből), „Szbornyik zahovorov 1707 goda”, „Njahovszkoe tolvkocse evanhelije”, „Szpiszanyije obitelej Maramorosszkij”, és az „Egyházi és világi dalok gyűjteménye”; Szbornyik duchovnich i szvetszkich peszeny”. Ez utóbbi a moszkvai egyetem könyvtárában található. Ebben az időszakban lát napvilágot Joseph de Camillis püspök két könyve, mely már nyomtatott formában jelenik meg. A ruszinoknak szánt könyvek az ABC-s könyv (Bukvar) és a Katekizmus (Katykizisz), (1698-99).

II. Latin periódus: a XVII. század első felétől számítjuk a XIX. század első évtizedéig.

Ehhez az időszakhoz olyan személyiségek nevei fűződnek, mint *Bacsinszky András* püspök és *Bazilovits Joannicius* író. Bacsinszky András 1732. november 14-én született papi családban Benetine községben. Ungvár körzetében. Az elemi ismereteket a szülői házban, középiskolai tanulmányait Ungváron a jezsuita gimnáziumban szerzi meg, majd Nagyszombaton teológiai tanulmányokat folytat. Szerteágazó kulturális és társadalmi tevékenységének horderejét kortársai is felismerik. Haláláról mely 1809. november 7-én következik be, *Grigássy Mihály* a ruszin művelődéstörténet számontartott alakja így számol be: „Napkeleti egyházunk szemefénye, a ruszinok reménysége, a munkácsi egyházmegye dicsősége, szeretett atyánk, Bacsinszky András öxellenciája november 7-én elszenderült...” (*Bacsinszky Andrásról részletesen foglalkozunk a „Kultúra” fejezetben.*) Mint azt már említettük e kor másik nagy egyénisége *Bazilovits Joannicius*, aki 1742-ben született egy nagyon szegény hiinisi családban Ungvár körzetében. A szegénység ellenére mindent megtett azért, hogy tanulhasson, így Ungváron és Kassán végzi el tanulmányait. Tanulmányainak végétével Munkácsra költözik, ahol 38 éven át él. Itt írja meg fő művét a „Brevis notitia fundationis Theodori Koriathovits”. E műve két részben lát napvilágot: 1–3. részig 1799-ben, a 4–6. része pedig 1804-ben. A másik fontos bár nem latinul írt műve a „Liturgia magyarázata”, (Objasznyenyina liturgii), mely az akkori cenzor Grigorij Tarkovics (1816-tól eperjesi püspök) ellenállása miatt csak kézirat formájában maradt ránk.

III. A magyar periódus a XIX. század első évtizedétől, 1848-ig tartott. Az e század eleji magyar nemzeti ébredés hozta magával a latin nyelv elhagyását Magyarországon és így természetesen a magyaroroszok, azaz a ruszinok körében is. Ez nem csak az irodalomban volt tetten érhető, hanem a beszédben is. Divat lett a magyar nyelv ismerete. E korszak kiemelkedő személyiségei *Vaszilij Dohovics* és *Mihail Lucskaj*.

Vaszilij Dohovics 1783-ban született egy mélyen vallásos családban. Még tanulmányainak ideje alatt írt néhány latin nyelvű verset, melyek meg is jelentek nyomtatásban. Versíráson kívül számos más műfajjal foglalkozott, így filozófiával, asztronómiával, bibliával és esztétika tudománnyal. Az ezekkel kapcsolatos művei mind magyar nyelven jelentek meg. Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának. 1849-ben halt meg. *Mihail Lucskaj* 1789-ben született. Iskoláinak elvégzése után Ungváron lesz pappá. Lucskajnak megadatik, ami az akkori magyarorosz (Ruszin) földön keveseknek, hogy hosszabb időt tölthetett külföldön. Lukanszkij herceg, gróf de-Villafrank meghívására Itáliába utazik. A herceg házi kápolnájában az istentiszteleteket a görög-keleti egyház mintájára tartja. Első munkája a magyarorosz tájnyelv nyelvtanának elkészítése volt, melyben erősen érezhető a szláv ideológia, sőt a pánszlávizmus, mely rányomja bélyegét az elkövetkezendő idők irodalmára. Két kiemelkedő munka kerül még ki tollából, ezek már ruszin és latin nyelven. Az első a „Templomi beszédek az év minden vasárnapjára a nemzet tanítására” (Cerkovnije beszidi na vszi roka poucsenyie naroda) Budapest, 1831. A másik latin műve a „Kárpáti ruszinok történelme” (Carpatho-Ruthenorum), mely nem került kiadásra, kézirat formájában maradt ránk.

IV. Ruszin periódus: a XIX. század közepén a magyarorosz (ruszin) földön elkezdődik egyfajta nemzeti ébredés. Az irodalmárok a latin és a magyar nyelvet felváltják saját nyelvükre, a ruszinra. Ezt az időszakot olyan nevek fémjelzik, mint *A. Duhnovics*, *A. Popovics*, *I. Rakovszkij*, *I.*

Duliskovics, A. Dobrjanszkij-Szacsurov, A. Pavlovics, A. Kralickij, I. Szilvaj (Uriil Meteor), A. Mitrak (Materin), E. Fencik, J. Stavrovskij, (Popradov) és E. Szabov.

Alexander Duhnovics a ruszin nemzeti ébredés atyja 1803-ban született a zempléni Topolán. Foglalkozását tekintve pap, Eperjesen kanonok (1843) mindemellett a maga korának kiváló költője, egyben történész és pedagógus. A nemzet egyszerű embere számára kiadja a „Könyv a kezdők számára”, (Knizsocska dlja zacsinajuscsh) és az imádságos könyvet: a „Lélek kenyere” (Chlib dusi) című művét. 1850-ben létrehozza és vezetője lesz a Ruszin Irodalmi Egyesületnek, és két irodalmi kötetet ad ki „Üdvözlét a ruszinoknak” (Pozdravlenie ruszinov) címmel. Elkészítette a ruszin nyelv nyelvtanát és a „nemzeti pedagógiát” (Narodna pedagogia). Klasszikus művének számít „A jótett többet ér a gazdagságnál” (Dobrogyitel perevisaet bohatsstvo) című drámai műve. Fontosabb munkái közé tartoznak még a kalendárok Haviszó (Meszjaceszlovo) címmel, a „Rövid földrajz” (Kratkyj zemepis), a „Liturgikus katekizmus (Liturgickij katekizm) és az „Irott ruszin nyelv nyelvtana” (Szokrascennaja grammatika pizmennoho ruszkoho jazyka), valamint „Eperjesi eparchia története” (Isztorija Prjasevszkij eparchii), és a „Kárpátoroszok igaz történelme” (Istinnaja isztorija karpato-ruszov). Mint költő megírja a ruszinok himnuszát: „En ruszin voltam, vagyok és leszek” (Ja ruszin biv, jeszem i budu), melyet megzenésítettek, és azóta is megmaradt a ruszin nemzet himnuszának.

Andrej Popovics 1809-ben született Tekeházán, ahol apja papként működött. Középiskoláit Máramaroszigeten és Szatmáron végezte el, a felsőfokú papi iskoláit pedig Ungváron. Munkásságát Hajdúdorogon kezdi, majd az ungvári papi szeminárium rektora lesz, ezt követően Nagy-Bereznán működik. 1852-ben védelmébe veszi az ungvári árvákat. 1856-ban átköltözik Nagy-Kopanszkba. 1888-ban megkapja a megtisztelő „Arany Keresztet”. Fő művei a „Hűséges Angyal” (Vernyj Anhel) 1852-ből, a „Kis biblia” (Malenkaja biblija) 1847-ből, a „Nagy biblia” (Velikaja biblija) 1859-ből, és a „Templomi könyv” (Cerkovnyj zbornik) című munkája 1864-ből.

Ivan Rakovszkij 1815-ben született Sztavnovban. A papi szeminárium első hat évét Ungváron és a hetedik-nyolcadik osztályt pedig Kassán fejezte be. Felsőfokú tanulmányait Ungváron végzi. 1837-38-ban a püspöki iroda titkárságán dolgozik és egyben a házi kápolnában is szolgál istentiszteletekkel. 1839-ben Felsőbíbicára kerül. 1844-ben az ungvári papi szeminárium igazgatója lesz 1850-ig. 1850-59-ig fordítóként dolgozik és emellett 1858-ig az „Egyházi Újságot” (Cerkovna Gazeta) és a „Templomi Hírek” (Cerkovnyj Vesztnik) újságokat szerkeszti. 1859-től 25 éven át papként szolgál Izán, ahol 1885. november 25-én meghal. Sokat dolgozik a tanulni vágyók érdekében, így számukra meg írja a „Magyarország nyelvtan”-t (Ruszka Gramatika) és az „Aritmetika”-t. Mint írónak, nagy érdeme van abban, hogy az akkori irodalmárok ruszin földön anyanyelvükön írtak.

Joan Duliskovics 1815-ben született Hajlatiban Máramaros körzetében papi családban. Iskoláit Ungváron kezdi 1825-ben, majd filozófiát tanul Kassán. Felsőfokú papi iskoláját Ungváron végzi. Papi működését 1841-ben kezdi el Szkotarszkban, majd 1848-tól Felső-Vereckére kerül ahonnan átirányítják Alsó-Vereckére 1850-ben. 1869-től dolgozik Csinagyevóban. Fő műve a „Magyarország történelmi vonalai” (Isztoricseszkiye csertyi uhro-ruszkich). A három részből álló munka hatalmas történelmi anyagot foglal magába.

Adolf Dobrjanszkij-Szacsurov 1817-ben született a zempléni Rudlev községben. Középiskolai tanulmányait Lőcsén, Rozsnyón, Miskolcon, majd újra Lőcsén végezte el. Filozófiát végzettséget szerez Kassán és Egerben, majd újra Egerben elvégzi a jogot. A tudományegyetem elvégzése után beiratkozik az erdészeti akadémiára, amit négy év után sikeresen elvégz. Iskoláinak elvégzése után több országban is dolgozik, így Csehországban, Ausztriában, Galíciában, Lengyelországban és Svájcban. Itthon magas állami tisztségeket tölt be, parlamenti képviselő, Ferenc József reprezentársa a világosí feyverletétnél. Mint magyarorszagi képviselő szorgalmazza a bécsi parlamentnél, hogy állítsanak emlékművet a magyarorszagi ruszinoknak. Elharcosza Podkarpatszka Rusz önállóságának. Egészen fantasztikus irodalmi munkássága során mindvégig kitartóan szolgálta kicsiny ruszin nemzetét. 1902-ben hunyt el Innsbruckban. A ránk maradt 22 műve egyaránt

foglalkozik politikával, szépirodalommal és vallással. Ilyenek a „Naptári kérdések Oroszországban és nyugaton” (Kalendarnij voprosz v Rossii i na Zapagye) 1894, A Dobranszkij nézetei a világ össznépi nyelvének kérdéseiről (Vzhljad A.I. Dobrjanszko na voprosz ob obsecselovevskom jazyke) 1888, „Hová jutottunk” (Kuda mv dosli) 1898, „Hol a kiút?” (Kde vychod?) 1901.

Alexander Pavlovics Magyarország népszerű költője, A. Duhnovics barátja 1819-ben született. Kiváló költő és népdalgyűjtő. Iskoláit Lvovban, Bardejovban (Bártfa), Miskolcon és Egerben végezte középfokon. Teológiai végzettségét Tarnovban szerezte. 1848-ban szentelték pappá, és 1864-től haláláig Szvidnyikben működött. A halál 1901-ben éri utol. 1848-tól rengeteget dolgozik népének felvilágosításán és több magyarorsz kiadványban jelenteti meg irodalmi munkáit. Bár jól ismeri a nagy-orosz nyelvet, műveit mégis anyanyelvén sárosi lemek dialektusban írja meg. Ilyen műve a „Kispap” (Gyjacsk) is. Pavlovics szenvedélyesen gyűjtötte a népdalokat és mondákat népe körében. Ez a munkája jelenik meg J. Holovackyj „Halicsi és magyarorsz (ruszin) népdalok” (Narodnaje pesznyi Halicskoj i Uhorszkoj Ruszi) című művében. Munkáiban magyarorsz, illetve más szláv témákkal foglalkozik. „Duhnovics bátyámnak” (Batykovi Duhnovicsu) című versében Duhnovics irodalmi nagyságát ajánlja fel a Magyarországon élő ruszinok számára.

Anatolij Kralickij a Zemplén megyei Csebinyben született 1835-ben. 1858-ban szerzetessé avatják, majd ezt követően a máriapócsi monostorban, mint középkolai tanár történelmet és egyház-jogot tanít, majd 1869-ben apátként kerül a munkácsi monostorba. Kralickij igen termékeny és sokoldalú író. Szentbeszédet, történelmi vázlatot, liturgiai magyarázatot, erkölcsi novellát és cikkeket ír a falusi gazdaságról. Történelmi dokumentumokat gyűjt a magyarorsz kolostorokról, lejegyezte az ősi népszokásokat, és gyűjtötte a népi alkotásokat, dalokat, meséket, mondákat. Végeztül feltárt néhány elfelejtett ruszin irodalmi kéziratot. Igen érdekes műve az „Emlékiratok” (Voszpominaja), melyeket I. V. néven jelentetett meg 1888-ban.

Ivan Szilvaj 1838-ban született a Bereg megyei Szuszkovon, papi családban. Középiskolai tanulmányait Ungváron és Szatmáron végezte, majd Budapestén és Ungváron szerzi meg teológiai műveltségét. 1862-ben mint pap kerül munkatársként édesapjához, akinek halála után átveszi pozícióját. 1881-ben áthelyezik Szuszkovoból Turjaremetére, ahol haláláig, 1904-ig dolgozik. Szilvaj elbeszélései eltérnek a hűen ábrázolt karakterektől, hamisítatlan a humora. Ezek közül legjellemzőbbek a következők: „Világos hűsvét” (Szvetloe Voszkreszenyje), „Emberek vascipőben” (Ljude u zseleznyh sljapach), „Krajcárosné komédiája” (Krajcarova komedija), „Egynapos császárság” (Jednodnyove carszto), „Pupákok” (Pupaky), „Hatos” (Sesztak), „Örök ifjúság” (Vecsna junoszty), és az „Egy kupica vodkáért”, (Iz za jednu rjumku vodku). Több tanulmánya jelent meg Oroszországban: „A magyarorszok (ruszinok) helyzete Pankovics István kormányzósága alatt” (Polozsenyija uhorszkyh ruszkyh pod upravlenijem Sztefana Pankovicsa), „Magyarorsz lakodalom” (Uhro ruszka szvagyba). Versei az „Élet felén” (Na pole szisnyi), „A hegyek mögül” (Iz za hori) című verseskötetben jelentek meg.

Alexander Mitrak, Materin álnéven publikál. Gyönyörű karcolatok, novellák szerzőjeként jelenik meg; „Egy Verhovinai út benyomásai” (Putyevie vpecsatlenijija na Verhovinye), és fő műveként elkészítette a ruszin-magyar szótárt 1881-ben Ungváron. Ezekon kívül írt még számos nagyon jó verset, mint a „Verhovinán” (Na Verhovinye), „Hegyek a mi hegyeink” (Hory naši hory), „Jó annak a gazdagnak, aki úrnak született” (Dobry tomu bohatomu, kto rodilszja panom). Mitrak nyelvezte különbözik az általános poetizmus nyelvezetétől és annak tisztaságától.

Jevgenyij Fencik 1844-ben született a Bereg megyei Martinkán. A gimnáziumot Ungváron végezte el, még abban az időben, amikor Magyarország ruszinok által lakott területén mindenki ruszinul beszélt és ruszin nyelven folyt az oktatás. A gimnázium után a Bécsi Teológiai Egyetemre jár. Már ezekben az években elkezd verseket írni, amik különböző ruszin újságokban jelennek meg (Vlagyimir álnéven). 1869-ben megnősül és még ebben az évben felszentelik pappá. Visszakerül Bogerevicére, Bereg megyébe. 1871-től 1872-ig Bukovcében szolgál, majd 1873-tól 1882-ig Duszínán szolgál. 1882-től 1894-ig Poroskon működik, ahonnan Nagy-Razsovicére megy és ott marad 1902-ig. Ezután Horincse következik, ahol utoléri a halál 1903-ban. 1875-ben összeállítja

ismert művét, a „Liturgiát” és Eperjesen (Prešov) jelenteti meg. Röviddel ezután a neve nélkül jelenteti meg regényét „A hazában haza nélkül” (V otcizme bez otcesztyva) címmel. 1885-től neki lát a „Levél” (Liszto) nevű újság kiadásához, mely sokáig az egyetlen időszaki orgánum magyarországi földön. 1891-ben megjelenik az újság melléklete „Adalék a Levélhez” (Dodatok k Lisztu) címmel. Ezen kívül összeállít egy „Imakönyvet” (Molitvoszlov). Fencik halála után megszűnik az újság és a kulturális élet is meredeken süllyedni kezd. Versei közül a legismertebbek: „Öröklét” (Vecsnoszty), „Dal a dalról” (Pesznja o pesznyi), „Gondolatok” (Miszli), „Krisztus fel-támadt” (Chrisztosz Voszkresz), „Boldog hangok” (Radosztnie Zvuky) és a prózai műve, a „Koldus lélekkel” (Nyiscsie duchom).

Julij Sztavrovskij, álnéven Popradon az elbeszélés műfajának mestere. Ilyen műve a „Karloclatok Poprádról” (Ocserki z Poprada). Etnográfiai munkái közül legismertebb a „Vásár Szpisben” (Jarmok v Szpise). Nagyon sok kitűnő vers szerzője is: mint a „Bánat a hazában” (Toszka po otcinye), „Esti harang” (Vecsernyij zvon) stb.

Evmenyij Szabov lelkész, az egyházi szláv és az orosz nyelv tanára az ungvári gimnáziumban. Egy sor segédeszköz készítője az iskolák és az önképző körök számára. Elnöke az Alexander Duhnovics Kulturális és Művelődési Egyesületnek. Nevéhez fűződik a „Ruszin nyelvtan és olvasás” (Ruszkaja grammatika i csitanka) 1890, „Biblia a nemzet számára” (Biblija dlja naroda), rajzokkal, „Az egyházi szláv nyelvtan” (Cerkovno szlavjanszka grammatika). Ezt a könyvet az elmagyarosodott ruszin intelligencia számára készítette. „Az Istenszülő az egyházi szláv és a ruszin emlékekben, a magyarországi népi elbeszélések gyarapítására az ősi nyelvjáráásokban 1893.” 1924-ben kiadja a „Ruszin nyelv nyelvtana középiskolásoknak Kárpátaljai Ruszban” (Grammatika ruszkoho jazyka dlja szerednych ucsebnich zavegyenyi Podkarpatszkoj Ruszi) című könyvet.

Ahogy azt láthatjuk a XX. század elejéig minden korszaknak meg volt a maga irodalmi nagysága. Ma sincs ez másképpen, hiszen a ruszinok által lakott szomszédos országokban, a tengeren túl és persze Magyarországon is él a ruszin nyelv és irodalom. A mai kor legismertebb ruszin nyelvű írói a következők: Podkarpatszka Rusz (Kárpátalja): Vaszil Szocska-Borzsavin, Vologymír Fedinisinec, Dmitro Keszelya, Vaszil Petrovaj, Szlovákiában: Marija Malcovszka, Stefan Szuchyj, Mikolaj Kszenjak, Lengyelországban: Olena Duc-Fajfer, Vlagyimír Hraban, Sztefania Trochanovszka, Petro Trochanovszkij, Jugoszláviában: Natalija Dudás, Irina Hardi Kovacsevics, Gyura Papharhaji.

Magyarországon: Hattinger-Klebaskó Gábor, Kiss Judit.

– **Mai magyarországi ruszin irodalom** – Az 1994-ben a Magyar Művelődési Intézetben megrendezett „Ruszin irodalom a XX. század végén” című konferencián Kormos Sándor ezzel a témával kapcsolatban a következőket publikálja. Ebből valók az alábbi részletek:

„Magyarországi ruszin irodalomról beszélni igen nehéz és egyben könnyű feladat. Nehéz azért, mert a Magyarországi Ruszinok Szervezete (MARUSZE) megalakulása előtt nemhogy ruszin irodalomról, de még ruszin nemzetiségről sem lehetett szó, hiszen a kommunista diktatúra korszakában Magyarországon a ruszinokat mint etnikai kisebbséget nem ismerték el. Viszonylag könnyű ismertetni a hazai ruszin irodalmat azért, mert jelenleg csupán egyetlen szerző ír ruszinul, a trilingvista költő és műfordító Hattinger Klebaskó Gábor.

Magyarországon főleg az északkelti megyék helységeiben élnek ruszinok, főleg kis községekben. Mivel a múlt rendszerben a magyar kormányzat a ruszinokat a hazai szlováksághoz sorolta, nem lehetett sem saját szervezetük, sem pedig iskolahálózatuk. Ezért a ruszin szülők gyermekei csupán szlovák vagy magyar iskolában tanulhattak.

Mivel ruszin óvodák, iskolák nem voltak, nem alakulhatott ki ruszin értelmiségi réteg, sem pedig ruszin irodalom. Sőt, a ruszin irodalmat értő olvasóközösség sem. Ez az oka annak, hogy jelenleg a magyarországi ruszinoknak csak egyetlenegy költője van, aki hihetetlen erőfeszítések árán pró-

bálja leküzdeni azokat az akadályokat és ellentmondásokat, melyeket költői pályája elé gördített a történelem.

Van-e a hazai ruszinoknak anyaországuk? Ha lenne Kárpátalja lenne az, ahol jelenleg kb. 900 000 ruszin él. Ez a terület csaknem ezer évig Magyarország rész volt. Az első világháború után Csehszlovákiához, a második világháború után pedig a Szovjetunióhoz tartozott. Ez a felsorolás bizonyítja, hogy Kárpátalja soha nem tartozott Ukrajnához, mégis a felbomlott Szovjetunióhoz ez az utódállama görcsösen ragaszkodik ehhez a területhez a mai napig, ugyanakkor az itt élő ruszinoknak, magyaroknak, németeknek és egyéb kisebbségeknek nem biztosítja az alapvető nemzeti jogokat sem. Erről tanúskodik az 1990. évi kárpátaljai referendum, melynek alkalmából a hétféle nemzetiségű lakosság 78 százaléka Kárpátalja autonómiáját követelte, de az ukrán kormány e jogos követelést visszautasította. Nem véletlen tehát, hogy ezek után külföldön alakult meg Kárpátalja, azaz Ruthénia illegális kormánya.

Most, hogy a rendszerváltás után a magyar kormányzat elismeri a hazai ruszin kisebbséget, már csak az egységes ruszin irodalmi nyelv megteremtése volt a feltétele annak, hogy bevezessék az óvodai és általános iskolai ruszin nyelvű oktatást. Azóta megvalósult a ruszin nyelv kodifikálása is. 1995. január 27-én Pozsonyban, a ruszin kisebbségek világkonferenciáján ünnepélyesen kihirdették az egységes ruszin nyelv kodifikálását, ahol többek között jelen voltak az amerikai, kanadai, lengyelországi, kis-jugoszláviai és kárpátaljai ruszinok képviselői is.

Az egységes ruszin irodalmi nyelv után a sovén, áltudományos szemlélet által megtevesztett ukránoknak is el kell ismerniük végre, hogy a ruszin nyelv nem ukrán nyelvjárás, hanem ugyanolyan önálló szláv nyelv mint például az ukrán vagy a többi.

A ruszinok hasonló nehéz utat jártak be az elmúlt ezer év alatt mint a szlovákok, akik ezért is nagy szimpátiával figyelik a ruszinok mai nemzeti mozgalmát. Magam is nagy érdeklődéssel figyelem a hazai ruszinok önszerveződését. Amikor Hattinger Gábor megszervezte a MARUSZE-t, az elsők között léptem annak patronáló tagjai közé, a hazai szlovák sajtóban pedig elsőként védelmeztem a komlóskai lakosok ruszin voltát, amikor erre szükség volt. A Magyar Rádió szlovák adásának szerkesztője egyik riportjában ugyanis három komlóskai születésű polgárról igyekezett bizonyítani, hogy ők szlovákok. Egyik közülük éppen Hattinger Gábor volt, akiről egy szlovák nyelven írt versének idézésével vélte bizonyítani a szlovák nemzetiséghez való tartozását. A SME című szlovák irodalmi, kulturális és társadalmi folyóiratban leközölt „Aj Rusinov sme asi milovalí” című cikkemben bebizonyítottam, hogy nemcsak a szóban forgó három komlóskai származású polgár, hanem az egész község ruszin nemzetiségű. A rádióriporter belátta, hogy ezúttal tévedett, mivel a cikkemre nem reagált.

Amikor Hattinger Gábor felkért arra, hogy vállaltam el az első önálló verseskötetének a szerkesztését, nagyon szívesen teljesítettem kérését, és most büszke vagyok, hogy a magyarországi ruszin irodalom születésénél felelős szerkesztőként működhettem közre. A kötet címe Neznal jem – Nevedel som – Nem tudtam jelzi, hogy három nyelven író költőről van szó és, hogy a ruszin származású és anyanyelvű költő az általa ismert három nyelv közül a ruszint tartja elsődlegesnek és legfontosabbnak. Az 1993-ban megjelent első kötete után 1994-ben további két könyve látott napvilágot. Míg a Zakazana zvizda (Tiltott csillag) című, csak ruszin verseket tartalmazó kötete cirill betűkkel jelent meg, addig a Nadij trimati – Nadej držat – Reményt tartani című, három nyelvű kötete más költőktől, általa ruszin, szlovák, illetve magyar nyelvre lefordított versek gyűjteménye, amelynek ruszin nyelvű részét cirill betűkkel, szlovák nyelvű részét pedig latin betűkkel nyomtatták.

Az olykor elkeseredett ruszin barátaim vigasztalására a következő tréfát szoktam elszútni: „Amikor mi szlovákok a közelmúltban békés úton kiharcoltuk a cseheknek az önálló államot, ezt a szolgáltatást megtehettük a ruszinoknak is.” Ha komolyan a mélyére néznénk ennek a gondolatnak, csakhamar rájárnánk, hogy ennek a fele sem tréfa. A Szlovák Köztársaságnak ugyanis egyáltalán nem mindegy, hogy szomszédai milyen sors alatt élnek. Mi, szlovákok is tisztában vagyunk azzal, hogy

az új és egységes, demokratikus Európa csak önálló, független nemzeti államok önkéntes szövetségé lehet. Leszámítva azt a törvényszerűséget, hogy minden nemzetnek elsősorban önmagának kell megküzdnie saját állami szuverenitásának megteremtéséért, a Szlovák Köztársaság szolidaritás hozzáállásával sokat segíthet a ruszinok emancipációs törekvéseiben, és már eddig is segített például azzal, hogy lehetőséget biztosított arra, hogy Pozsonyban megvalósuljon a ruszin nyelv kodifikálását jóváhagyó történelmi jelentőségű konferencia.

Hattinger Klebaskó Gábor az ellentmondások költője, aki beleszületett egy olyan középkelet-európai káoszba, amelyre kiélezett történelmi, politikai, társadalmi, gazdasági, nemzeti és etnikai ellentmondások a jellemzők. A *Nem tudtam* című kötete, amely még a ruszin nyelv kodifikálása előtt jelent meg, már a fedelével is kínálja az alapvető információkat ezekről az ellentmondásokról, amelyeket azonban kordában tart a költő szigorú rendező elve. Közli, hogy olyan könyvről van szó, melynek szerzője görög katolikus ruszin családból származik. A szerző a keresztény etika jelével hangsúlyozza, hogy nem ért egyet a kommunista ideológia ateista etikájával és a feje tetejére állított értékrendjével. A trilingvista költő első könyvének címlapjával is jelzi, hogy ő elsősorban ruszin költő, a ruszin nép fia: a három nyelvű címben első helyre került annak ruszin nyelvű változata. A szerző szilárd ruszin identitástudatát hangsúlyozza az a fotó is, amely egy Kárpát-aljáról származó, Budapesten tanuló ruszin leányt ábrázol, aki a ruszin nyelv és szülőföld kedves szimbólumaként szerepel a címlapon. A kép aláírása akár Ruténia is lehetne.

A nemzetiségéhez, anyanyelvéhez és családjához szigorúan ragaszkodó költő gyakorta vergődik a polgári kötelesség és költői szabadság mágneses erőterének két ellentétes pólusa között. Belső lelki harcaiban azonban egyre inkább a keresztény etika normái érvényesülnek. A költő és polgár látja a keresztény egyház erkölcsi hanyatlását is, ezért az ő ideálja sem a kétszínű, képmutató vallásosság, hanem az igazhitűek következetesen keresztény etikája.

A költő látja a saját népcsoportja életének ellentmondásait is, amelyek feloldásához azonban az ő egyéni vitalitása, erős akarata és dinamikus aktivitása megfelelő társak és partnerek jó akarata, segítése, együttműködése nélkül sokszor kevésnek bizonyul. De ő töretlenül bízik népe igazában, melynek kivívásához egyre több harcostársra találhat. E harc átmeneti kudarcairól is beszámol verseiben, de egy pillanatra sem rendül meg hite a végcél elérésében. Ezért is szép, izgalmas és emberi Hattinger Klebaskó Gábor mindhárom nyelven írt költészete.”

Figyelemre méltó a mai hazai ruszin költészet női képviselője, Kiss Judit munkássága is. A költőnő 1967-ben született Sárospatakon, a ruszin nemzetiségű Komlóska községből származik. Tanulmányait Sátorajújhelyen, a Szlovák Tanítási Nyelvű Általános Iskolában és a Szlovák Tanítási Nyelvű Gimnáziumban végezte. A szlovák lap – a *Ludové Noviny* – hasábjain jelentek meg először szlovák nyelvű versei. 1995-ben kezdett el ruszin verseket írni, amelyek közül néhány már megjelent a *Ruszin Élet* című lap hasábjain. A kéthetente megjelenő nemzetiségi lapnál dolgozott mint szerkesztő, újságíró 1996 szeptemberéig. Önálló ruszin verseskötete ez évben 1997-ben jelent meg.

– **Etimológia** – A szlávság és azon belül a ruszinok jelenlétét a Kárpát-medencében nem csak a történelmi tények támasztják alá, de a földrajzi nevek és más szavak is. Nézzük például az egyik ruszinok lakta megye, Zemplén esetét. A megye neve ruszinul Zemplin, s e névnek mint szónak, magában véve nincs magyarul értelme. Ha azonban szószertint lefordítjuk, a jelentése: földgáz. Természetesen sok száz évvel ezelőtt még nem használták a mai értelemben vett földgázt! De elgondolkodtam a fürdésre szolgáló medence szón is. Ismereteim alapján megpróbáltam elemezni, s összetett szónak véltem, eredetileg „ma dence” formában. A ma előtag jelentése „van”, a dence utótag szintén ruszin, jelentése „alja”. Így adnám vissza a jelentését: van alja. Most nem célokom azonban messzemenő etimológiai vizsgálatokat folytatni, de nagyon elgondolkoztatóak azok a szópárok, melyek mind a ruszinban, mind a magyarban megtalálhatók:

olcs = ács; banja = bánya; becselovati = becsülni; burkus = burkus; bizovna = biztosan; bizuvati = bízni; avagy = vagy; valosnij = valódi; meza = mezsgye; viduk = vidék; gaz = gaz; galiba = galiba; gancs = gáncs; chir = hír; dizma = dézsma; kepeny = köpeny; lada = láda; novta = nóta és még sorolhatnánk. Természetesen a ruszin nyelvben is fellelhetők a hungarizmusok. Több kiemelkedő munka készült ezzel a témával kapcsolatban. Az egyik Dr. Udvari István tollából „A ruszin – magyar együtt élés nyelvi tükröződése Vaszil Petrovaj Ruszinok című regényében”, a másik kiemelkedő munka pedig Dezső László: A ruszinok hivatalos írásbelisége a XVII-XVIII. században. Eredeti orosz címén „Gyeļovaja piszmenoszty ruszinov v XVII-XVIII. vekach”, mely könyvben szótár, elemzés és különböző szövegek találhatók az abc sorrendbe felsorolt szavak mellett, melyeket átvett a ruszin nyelv a magyarból. Nézzünk néhány példát Udvari munkájából, amelyeket az élet különböző területeiről, csoportokba szedve közöl:

Ház, paraszti gazdálkodás: butor = bútor; gazda = gazda; garadiči = garádics (lépcső); fundus = fundus; bogja = boglya; fajta = fajta;

Állatnevek: Bundi (kutyanév) = Bundi; Kedveska (tehénnev) = Kedves; Šarkaň (kutyanév) = Sárkány

– **Képzőművészet-népművészet** – A ruszinság a népművészet különböző formáit gyakorolja. Így megtalálható köztük a hímzés, tojásfestés, szövés, fafaragás, azonban a ruszin népművészet különösen ismert a népi építészet egy sajátos formájáról: a fatemplomokról. A dombtetőkön álló templomok zöme a XVIII. században illetve a XIX. század első felében épült. Sajnos a mai Magyarországon ilyen templom már csak egy van, a híres mándoki fatemplom, mely a szentendrei skanzenban látható.

– **Festészet** – A XX. század első felében a ruszinok egy egyedülálló festőiskolát hoztak létre az úgynevezett „Kárpátaljai Barbizont”, amelynek vezéralakjai József Boksay, Béla Erdélyi, Tivadar Mevajlo, és Erő Kondratovics voltak. Ugyancsak ezidőtájt a lemko ruszinok életét a világhírű naiv festő, Nyikifor Drovnjak jelentette meg a vásznon. A mai időkben Antal Kassa, András Kocka, Vologymír Mikita, Mihajlo Beleny és Ivan Bródy festők Kárpátaljáról. Orest Dobaj, Stefan Hapak és Deziderij Millij festők Szlovákiában alkotnak olyan műveket, amelyeknek központi témája a kárpáti ruszin élet és környezet ábrázolása. Ehhez a csoporthoz kell sorolnunk még a szintén szlovákiai Fedir Vicot, aki politikai szatíra író.

Magyarországon 1995. január 17-én alakult meg a Magyarországi Andy Warhol Művészeti Társaság (MAWT). Tagjai – ruszin és más nemzetiségűek – a művészetek minden ágát képviselik.

Közülük Bolyki Lajos festőművész-grafikus, főleg ruszin versek alapján, grafikáival mutatja be a gazdag ruszin érzelemvilágot. Grafikáin uralkodó motívum a gömb, mely a teljességet hivatott szimbolizálni. Legismertebb grafikái Hattinger-Klebaskó Gábor: „Zakazana Zvizda” (Tiltott csillag) című verseskötetében láthatóak, az eredeti grafikák magántulajdonban vannak.

A legismertebb szobrászművész Jánosi András, aki az ősi ruszin isteneket hívta életre szobraiban. Ilyenek Perun, mint a legősibb teremő isten és Lada a szerelem és szépség istennője. Ezek a szobrok a komlóskai Ruszin parkban tekinthetők meg. De Jánosi szobrai másutt is megtalálhatók, mint például Teresztenyén.

Bolykinak és Jánosinak van egy közös munkája is a komlóskai görög katolikus temetőben. A görög katolikus kereszten a megfeszített Jézus látható. A hármastól egy tölgyfából, az életnagyságtól valamivel nagyobb corpus pedig cseresznyefából készült.

A MAWT ismertebb tagjai: Székely István zongoraművész, Wittek Béla gitároművész, Komos Sándor, Fuhl Imre, H.-Klebaskó Gábor költők, Musto János, T. Horváth Éva, Hárs Katalin, Magyar Zsuzsa, Olejnyik Ágnes, Wieger Mariann, Sonyák Katalin festőművészek.

– **Vallás** – A ruszinok egyháza – akárcsak nyelvük és kultúrájuk – egyesíti a keleti (Slavia ortodoxa) és nyugati (Slavia romana) kereszténység világát. Bárhol is éljenek a ruszinok, görög katolikus vallásuk életük egyik legfontosabb élettere. Őseik hasonlóan a többi szláv néphez a különböző természeti erőket megtestesítő Istenben hittek. E pogány istenek leghatalmasabbika *Perun* volt a teremő és a világot irányító isten. Az ő fiai voltak a Tűz-isten, az Eső-isten, és a Nap-isten. Volosz-isten volt a szegények istene és Sztiriboh-isten a rossz szellemeket uralta és engedte az emberekre. Perunnak voltak lányai, akik istennők voltak. Lada-istennő a szépség és a szerelemé, Veszna-istennő a tavaszé, és akitől a legjobban félték az ősi idők ruszinjai, az Moran-istennő volt, akitől a tél és a halál származott.

Több ünnepük volt: a téli időkben a **Nap születése**, amit *Koljadának* hívtak. Mézzel és kaláccsal vendégelték meg egymást a szent vacsorákon, hogy a gazdaságban egész évben mindig szerencse kísérje őket.

Nyáron a leghosszabb napon tartották **Kupaljo** ünnepét (nap-éj egyenlőség), amikor is a patakok mellett tüzet gyújtottak, vidám dalokat énekeltek és átugrálták a tüzet. A fiatalság a patak vizében mosta meg az arcát, hogy a gonosz szellemek ne ártassanak nekik. Az emberi lélekről azt tartották, hogy halhatatlan. A halottak lelke mindvégig nyugtalanul bolyongott, amíg a testet el nem temették. A jó emberek lelke a „nova”-ba (új) került, azaz az édenbe, ahol boldogan élt az istenekkel. A halott mellé ételeket és az életben használt tárgyakat temettek.

A kereszténység felvétele után, amit Cirill és Metód bizánci görög misszionáriusok hoztak el a Kárpátoktól délre élő ruszinoknak 862-ben, ezeket a pogány ünnepeket könnyen idomították a keresztény ünnepekhez. Így a **Koljadát felváltotta Jézus születése**, a Karácsony és a Vízkereszt, a tavasz ünnepét a **Húsvét**, a Kupaljo Nap-éj egyenlőség ünnepét pedig a **Keresztelő Szent János** ünnepe. A vallási hovatartozás segítette megőrizni a ruszinok azonosságtudatát, megkülönböztetni őket a szlovák, a magyar, a lengyel szomszédaitól, akik római katolikusok, vagy protestánsok voltak. Keleti szomszédaitól (orosz, fehérorosz, ukrán) pedig a latin rítusú keresztényektől átvett gyakorlatok és szertartások, de leginkább liturgikus zenéjük különbözteti meg őket. Zenéjük, mely ma is használatos, elsősorban gyülekezeti kántori énekekből áll. Sem az orgona, sem pedig más hangszer nem megengedett. Ez az éneklésen alapuló zene, melyre népi dallamok is hatottak, tiszta ének (prostopinje) néven vált ismertté. *Aranyaszájú Szent János* liturgiáját követik a mai napig, áldozáshoz magukhoz veszik mind a két szentségi anyagot: a kelesztett kenyeret és a bort. Papjaik alapíthatnak családot.

1596 és 1646 között a főnemesség törekvései valóra váltak, hiszen sikerült az akkori államvallással egyesíteni, azaz Rómához csatolni őket. Az egyesülteket 1772-től nevezik **görög katolikusoknak**. Az egyesültek megőrizhették keleti rítusukat és hagyományaikat, de a római pápát kellett elismerniük a legfőbb egyházi vezetőjüként a konstantinápolyi (vagy moszkvai) pátriárka helyett. Ez az egyesülés eredményezte azt, hogy az ortodox és a görög katolikus egyház között a XVII. század óta a mai napig állandó súrlódások vannak, annak ellenére, hogy a két egyház istentisztelete között nem nagy a különbség.

A magyarországi ruszinság körében a szakrális táj alapvető eleme a közvetlen környezet vallásos tartalma, ahol az intenzív vallásossághoz elengedhetetlen a kellékek széles tára, amelyek minduntalan alkalmat és egyfajta készletet adnak az Istennel, a vallással való szoros kapcsolat fenntartására. Ezt a célt szolgálja a szoba szakrális tere, mely a rendszeres imádkozás helyeül szolgál. Főleg régebben, ez volt az a hely ahol az idős, magányos emberek eltöltötték az idejüket az imádsággal, imakönyvek olvasásával. A hagyományos szobabelsőkre jellemző, hogy a szobák fala a szentek képeivel és a közeli rokonság fényképeivel van díszítve. Régebben a szoba egyik sarkába egy kis asztalkát helyeztek, amit zsúfolásig megraktak a templomi búcsúkból hozott apró emléktárgyakkal. Neves búcsújáró hely volt *Máriapócs*, ahová az utat a század közepéig gyalog tették meg, ami több napot vett igénybe. Az útszéli keresztelnél rövid ájtatosságot végeztek és betértek az útbaeső templomokba. Ma már autóbusszokkal járnak évente három alkalommal:

1. Nagyboldogasszony (augusztus 15.)

2. Kisasszony (szeptember 8.)

3. Szűz Mária oltalmának napján. (október 1.)

A búcsújárás ritkán történik fogadalomból, inkább a régi szokás és a Mária-kultusz magyarázza. A búcsújárásnál lényegesen nagyobb vallási ünnepnek számít a ruszinság körében a helyi templombúcsú. Erre az alkalomra még a legtávolabb élő rokonság is hazalátogat.

A ruszinok szakrális életének a központja a templom. Jellemző, hogy az 1700-as években szinte csak is fából épültek, mint például *Baskón*, melynek eredeti neve Baska. 1747-ben fatemploma volt, de ez már Bizánczy György püspök idején (1716-1733) fennállhatott. A püspök adta az antimenzion (ereklyekendő). Mai temploma 1790-ben épült kegyúri költségen. A szájhagyomány és a templom szerkezete alapján valószínű, hogy három részletben épült. E században festették és tatarozták. Tornya 1954-ig hagymakupolás volt. Mint mindegyik görög katolikus templomnak, így ennek is megvan a maga címünnepe: Mária-oltalma október 1.

Az egyetlen máig is fennmaradt fatemplom a mándoki, a község *Szabolcs* megyében található. A hazai ruszin hagyományok eme igen értékes gyöngyszeme 1970-től a Szentendrei Szabadtéri Múzeumban található. A fatemplomot *Szent Miklós* tiszteletére szentelték fel. Méretei 11,5 x 5,5 méter. A falazata kívülről vakolt volt és, hogy megálljon rajta a vakolat fejszével a gerendákon vágásokat ejtettek. A templomban oszlopos, mellig erő gerendafal választja el a nőket és a férfiakat. (Ma a női rész a látogatóké.) A visszaállítás során a tornác és a vakolás elmaradt, valamint alacsonyabb lett a torony. Elmondhatjuk, hogy a templom eredetibe való felállítása csak külsőleg sikerült, mert a belső elrendezése megsemmisült, vagy szétszóródott. Az eredeti királyi ajtó megkerült, rajta Jézus családfájának ábrázolásával. Érdekes, hogy a szentendrei szerb Pozsarevacska templom királyi ajtaja hasonló ehhez. A kis fatemplom bejárata feletti évszám szerint, számértékű ósláv betűkkel jelezve, a templom 1670-ben készült. A belső helyreállítás hibáitól eltekintve a templom jelenlegi formájában is alkalmas istentiszteletek megtartására.

A ruszinok életében nagy szerepet játszik a templomhoz tartozó harang. Elsődleges funkciója, hogy a templom hatáskörét terjessze ki messze a határba, hogy a reggeli, déli, esti imára hívó harangszóra a határban dolgozók abbahagyják a munkát és imádkozzanak, esetleg fohászkozzanak. A harang használata vihar esetén elhárító jellegű, célzatú. Az összetett feladatkörbe tartozik informálni a lakosságot a szakrális eseményekről és egyben időjelző is a szentmise és istentisztelet előtt. De informatív szerepet is betölt a harang halálesetkor, amikor is hallatán mindenki a halottra gondol. Felnőtt halott esetén mind a három harangot meghúzzák, gyermek esetén a két kicsit, az öngyilkosoknak nem harangoznak.

A ruszinok vasárnapi szentmisén való részvétele igen aktív. Nem is túl régen vasárnapokon általános volt a háromszori templomba menetel, hiszen ott voltak a reggeli (utrenye) és esti (vecsernye) istentiszteleteken is. A ruszinok számára a templomba járás a mai napig is közösségi alkalomnak számít, pihenést, kikapcsolódást jelent a napi kemény munka közt.

A vasárnap és az egyházi ünnepek alkalmával a ruszin ember sohasem dolgozik. Ezalól kivételt jelent az állatok megetetése és esetlegesen a főzés. Az egyházi ünnepeken zajlik a közösségi élet. Így ezek nagyban hozzájárultak a hagyományok fennmaradásában. Az ünnepek közül számos kiválik csupán az által, hogy miroválás (olajkenet) történik a mise végén. A közösségek számára igen fontos ünnepek a szenteléses ünnepek, annak ellenére, hogy nem az ünnep a lényegesebb, hanem a szentelmény, akár csak a miruválásnál. Továbbá nagy ünnepnek számítanak a halottak napja, a temetés, a gyertyaszentelés-égetés, Miklós-püspök ünnepe (gyermekek koaduválása: kántálás), a karácsony a három napos betlehemezéssel, a vízkereszt a vesszőzéssel, a nagybőjt, mely a vajhagyó vasárnapkal kezdődik, a húsvét a locsolkodással, húsvét keddjén a nők locsolkodásával, az áldozócústörtők a körülötte kialakult ünnepkomplexummal. A magyarországi ruszinok

körében igen elterjedtek a különböző szentelési szertartások. A legjelentősebb közülük a vízszentelés január 6-án, ugyanekkor kerül sor a házszentelésre, bár megessék, hogy ez áthúzódik másnapra. Február 2-án a Krisztust jelképező gyertaszentelést tartják. Virágvasárnap szentelik a barkát, amit a harangozó szed a határban. Az ételek (pászka) szentelését húsvétkor végzik, a megmaradt csontot tűzbe dobják így védik a szenteltet, a tojáshéját pedig a kiskertbe, hogy a megszentelt ne taposódjon és virág nőjön belőle. A búzaszentelés április 23-án György nagyvértanú napjára esik, ilyenkor nagy processzióval vonulnak ki valamelyik búzamezőre. Keresztelő János születése napján június 24-én szentelik meg a tisztes füvet (csisztec), melynek használata igen elterjedt, legfőképpen a gyógyítás terén. A sírközszentelés nem egy konkrét időponthoz kötött állandó jelleggel ismétlődő szentelmény. A szentelés az új sírkő felállítása után történik.

– **Népmondák, néphit** – Az itt következő három rövid népmonda a hazai ruszinok köréből, kapcsolódhatnak a néphithoz:

– *Hogy ki a boszorkány, azt csak a pap tudja. Egy harangozó felvette a pap nyakravalóját, mielőtt a pap bement volna a templomba. Akkor a harangozó elkidította magát, hogy Dudásnének van a legnagyobb szarva. Utána megakarták verni a boszorkányok, de szentelt sőt hintett a boszorkányok elé és ez segített.*

– **Régen tizenkét asszony sarlózta a búzát és nekik mondta egy ember, hogy nem hisz a boszorkányokban, mert az a padláson van és ha ad a tehénnek, ő is ad neki. Éjjel kint aludtak a csűrben és mégis egy boszorkány bement az istállóba és ott széttúrt mindent. Este a tehenet odakötötték a vályúhoz, de reggelre el lett engedve és elé lett verve egy cövek és oda volt kötve. Nem lehetett a közelébe menni, mert rúgott és harapott.**

– *Marhát őrzött az unokatestvérem. Odament a sziklához és benézett. Ott volt egy diák. Zöld nadrág és piros sapka volt rajta. A testvérem ment hátrafelé és ütötte a diákot, majd hazaszaladt, mindent otthagyt. Az apja ment ki marháért, de már semmit sem látott.*

Az első két mondában a boszorkány alakja jelenik meg, az utolsóban a garabonciás diáké. A boszorkányoktól óvni kellett a gyerekeket meg a teheneket. A gyerekek nyakába védekezésül kis zacskóba miséhez használatos kenyeret helyeztek. Az istállót vízkeresztkor szentelt vízzel meghintették, vagy szentelt füvet égetve a tehenet megfüstölték.

– **A hazai ruszinság énekkultúrája** – Zsíros Miron vajdasági származású újságíró 1985-88 között végiglátogatta Észak-Magyarország ruszinok lakta helyeit, s tapasztalatait megírta nagyrészt ruszin nyelven, „Élő-felföld I.” című könyvében. Beszámolóit lejegyzett népdalokkal, vallásos énekekkel, köszöntőkkel színesíti. Csak ruszinul közli azokat, de cirill és latin betűkkel egyaránt. Könyve végén a címeket magyarul is közli egy tartalomjegyzékben, számszerint 52-t. Gyűjtésének helyei: *Mucsony, Rakaca, Görömböly, Gadna, Filkeháza, Komlóska, Sajópálfala, Abod, Irota*. Adatközlői – pár kivétellel – a század első két évtizedében születtek. Az énekek szerkezete egyszerű, főleg négy soros versszakok, páros vagy négyes rímekkel, de akad *aaba* képletű. A verssorok általában rövidek, kevés szótagszámúak. (Kotta nincs mellékelve!)

A ruszin *egyházi dallamvilág* ma is elevenen él, mert a magyarországi görög katolikus templomokban ruszin dallamon, de magyar szöveggel éneklük az istentiszteletek énekeit. A hajdúdorogi egyházmegye a munkácsi egyházmegye dallamait vette át! A magyar nyelvű görög katolikus imakönyvekben sok karácsonyi és Mária-ének szerepel, ezek legtöbbször megvan a ruszin megfelelője: azokat fordították magyarra. A ruszin szövegeket ma már csak néhány faluban tudják azok, akik Kárpátjáról áttelepültek.

Ízelítőül álljon itt egy kedvelt karácsonyi ének:

*Csodáknak, csodája,
A szűz fiat szült ma,
Betlehemben, szegény helyen,
A boldog Mária.*

– **Az egyház nyelve** – Sajnálatos módon az ünnepek szertartásai ma már magyar nyelven történnek, hiszen a görög katolikus egyház nyelve a magyar. Mint már az előszóban arról írtam, így van ez még akkor is, ha néhány ruszin település templomaiban elindult egy pozitív tendencia annak irányába, hogy a misék meghatározott idején elhangozzék egy-egy ruszin egyházi ének. Mindez arra enged következtetni, hogy papjaink nem ismerik az egyházi ószláv nyelvet. Persze nem is tehetik, hiszen a görög katolikus papok többségének semmilyen kapcsolata nincs a ruszin nyelvvel, azaz magyar ajkúak. Persze nem volt ez mindig így. A XVIII. század végén a XIX. század elején orosz nyelvnek nevezik a görög katolikus egyház liturgiai nyelvét az egyházi szláv nyelvet is a levéltári adatok. Mindez azzal van összefüggésben, hogy a korabeli ruszin értelmiség a ruszin népi nyelvet azonosította az egyház liturgiai nyelvével, vagy legalább is egy nyelv két változatának tekintette azt. E felfogás szépen illusztrálható *Kutka János* ruszin irodalmi nyelvű 1801-es katekizmusából vett idézettel:

„Kérdés: Dicséretes-e, hasznos-e, hogy vallásunkban az istentiszteletet, a misét anyanyelvünkön hallgatjuk?

Válasz: Valóban dicséretes és hasznos dolog.”

Bacsinszky András püspök (1732-1809), aki ezt a tisztségét 1772-től haláláig 1809-ig gyakorolta, püspökként széleskörű és aktív kulturális és szervező tevékenységet folytatott. Tevékenysége szinkronban volt a felvilágosult abszolutista Habsburg-monarchiák görög katolikusokkal kapcsolatos politikájával, és azt a rutén klérus számára maximálisan kamatoztatta is. A kormányzatnak az anyagi jólét, a műveltség, iskoláztatás színvonalának emelésére irányuló felvilágosult abszolutista törekvései találkoztak Bacsinszky magas fokú felelősségtudattal végzett messzetelektől, ugyanakkor a konkrét politikai erőviszonyoknak megfelelő, aprónak tűnő problémákra is figyelő munkálkodásával. Bacsinszky felfigyel annak a veszélyére, ha a ruszin anyanyelvi tudományokban nem járatos, azaz ruszinul írni, olvasni nem tudó, az egyházi szertartásokat, énekeket nem vagy hiányosan ismerő papjelölt latin iskolából római katolikus szemináriumokba kerül. Ezért a római katolikus szemináriumokba felvételt nyert klerikusoknak elrendeli, hogy népiük és vallásuk pusztítói ne legyenek, s ők maguk pedig az emberek gúnyának és megvetésének céltábláivá ne váljanak, ezért a ruszin tudományokból vizsgát kell tenniük, ha a munkácsi egyházmegyében kívánnak maradni. Ezt szemlélteti az alábbi körlevélrészlet:

„Kedves Fiaim!

Nem csak satnyul, de napról napra fogy és kisebbedik ruszin nyelvünk és ősi ruszin vallásunk. Ennek oka, hogy ifjúságunk idegen, más nyelvek tanulására adja magát, saját nyelvétől, tudományától, vallásától nem tudnak semmit vagy nagyon keveset, annak ellenére, hogy lelkészi, egyházi méltóságot és népiüknek szolgálni ez által akarnak. Éppen ezért az elmúlt évi rendeletemet figyelmeztetőleg megismételem és megújítom. Tehát egyetlen latin iskolát végzett iskolás se merjen lelkészséget kérni, bármilyen magas iskolából jött is, ha nem ismeri és tudja az ősi, természetes ruszin tudományt, mely nélkül lehetetlen lelkészként népiüknek szolgálni, mert jobb és hasznosabb ha az egyházmegye nagy részében egy nyelvű - ruszin nyelvű, de egyházi szabályzatukhoz és vallásukhoz szilárdul ragaszkodó s a teológiában járatos lelkészek vannak, mintha tudományok nélkül lennének, s az idegen nyelvekkel népiük között csak kísértést, zavart keltenének. E rendelettel én nem tiltom meg a latin, vagy más idegen nyelv tanulását, csak azt várom, hogy a lelkészi hivatáshoz oly szükséges ruszin nyelvet ne

hanyagolják el, mert e nélkül ruszin vallásunkban lelkeszi tiszttséghez nem juthatnak, tehát s ez a legfontosabb, ne hagyják el, hanem inkább erősítsék, fejlesszék magukban a ruszin tudományokat."

Ezt a körlevelet Bacsinszky András püspök 1800. március 24-én adta ki.

UTÓSZÓ

Az etimológiai példákat még hosszasan sorolhatnám. De e felsorolás mindazokkal, melyeket már előzőekben felsorakoztattunk, betekintést ad a ruszinok életébe, történetébe, a magyarokkal való együttélésbe. Sorsuk 1000 éven át szorosan kötődött az államalkotó nemzet történetéhez, kultúrájuk része volt a történelmi Magyarország kultúrájának. Ezen drasztikus módon csak a XX. század változtatott. De hírnemondók maradtak emlékeztetőül, s mintegy a jövőendő alapvetéséül a mai Magyarországon is. Természetesen ez az írás nem foglalhat mindent magába, de egy vázlatos képet rajzolt, s aki figyelmesen olvassa és érdeklődő ember, megismerheti a legfontosabbakat, s más szemmel fogja nézni e jobb sorsra érdemes nemzet történelmének az alakulását. (Dr. Sasvári László)

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Magocsi P. R.: The Carpatho Rusyns; Toronto 1995

Udvari István: A munkácsi görög-katolikus püspökség lelkészsegeinek 1806. évi összeírása .
Nyíregyháza 1990.

Sasvári László: Ruszin hagyományok görög-katolikusságunk néprajzában Budapest 1996.

Bartha Elek: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. Debrecen 1980.

Pirigyi István: A görög-katolikus magyarság története Budapest 1991.

Hattinger-Klebaskó Gábor: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiség néprajzából Budapest 1996.

ИРЕНЕЙ О. – КОНДРАТОВИЧ М.: ИСТОРИЯ ПОДКАРПАТСКОЙ РУСИ ДЛЯ НАРОДА;
УЖПОРОД-1924

МАГОЧИ П. Р.: РУСИНИ НА СЛОВЕНСКУ; ПРЯШОВ-1994

КОЛЕСАР ЮЛИАН: ИСТОРИЯ РУСКОГО НАРОДНОГО МЕНА; НОВИ САД-1996

ГНАТЮК ВОЛОДИМИР: ЕТНОГРАФИГНИ МАТЕРИАЛИ З УПОРСКОЙ РУСИ; НОВИ САД-1988

ПОПОВИЧ МИХАЛ: СРЕДОР КОРЯТОВИЧ – РУСИНСКИЙ ВОЙВОДА; ПЯШОВ-1993

A Kortárs Alapítvány
(ügyvezetők: Kalla Éva, Sonrai Ágnes) kiadványa
Szerkesztette: Fellegi Tamás
Készült a Magyar Televízió Rt. nyomdájában
vezető: Modla László
tiskaszám: 98018

983 03 5342
1448-463x